

Po okupaciji še revolucija

3. del

Ivo Žajdela

Leta 2001 je Janko Maček v reviji *Zaveza* objavil enega od mnogih svojih odličnih prispevkov o partizanskih zločinih med drugo svetovno vojno in komunistično revolucijo – tokrat o Ajdovcu.

Prva ajdovška farna spominska plošča (na pokopališču na Selih)

Ker bi se zelo težko vsaj približal odličnemu prispevku Janka Mačka v reviji *Zaveza* (štev. 40, marec 2001, *Kako je komunistična gverila osvobajala Ajdovec*), če bi hotel danes mimo tega ključnega vira zbrati podatke in opisati medvojno tragedijo v Ajdovcu, je najbolje, če v nadaljevanju sledimo njegovemu zapisu.

Novi župnik Gregor Mali Oktobra 1935 je v Ajdovec prišel novi župnik Gregor Mali. Pred njim je za župnijo enaindvajset let skrbel župnik Ignacij Žuš. Gospod Mali je bil rojen leta 1901 na Selih pri Kamniku. Ko je prevzel župnijo v Ajdovcu, še ni bil star petintrideset let in je bil eden najmlajših župnikov v škofiji. Morda mu je tudi to pomagalo, da se je hitro

vživel v razmere v župniji in se z vneto vrgel na delo.

Poleg normalnih dušnopastirskih opravil je novi župnik takoj po prihodu v Ajdovec imel pred očmi zlasti dve zadevi. Prva je bila povezana s cerkvijo sv. Trojice v Ajdovcu, ki je menda bila zgrajena že pred letom 1500 in je že dolgo služila kot farna cerkev, ni pa še bila posvečena. Še eno posebnost najdemo pri ajdovski cerkvi: nikoli ni imela svojega pokopališča; to je bilo vedno na Selih pri podružnični cerkvi sv. Nikolaja. Duhovniki – domačini, osem jih je tedaj delovalo po raznih krajih in so se tu in tam oglasili tudi v rojstni župniji, so novega župnika spodbujali, naj poskrbi za posvetitev farne cerkve. Župnik se je brez velikega razmišljanja lotil dela. S pomočjo faranov je poskrbel za

izdelavo kamnitega oltarja in treh oltarnih stopnic, pri čemer so uporabili domači ajdovski marmor. Strokovno je delo vodil kamnosek iz Bršljina pri Novem mestu, ki ga je pripeljal Štefan Vidrih, nekdanji učenec tamkajšnje kmetijske šole. 7. junija 1936, na nedeljo sv. Trojice, so v Ajdovcu imeli slovesnost posvetitve cerkve. Vodil jo je škof Rožman, ki je popoldne istega dne tudi sprejel dvajset ajdovških fantov v Marijino kongregacijo.

Gnidovčev prosvetni dom Drugi večji projekt, ki se mu je posvetil župnik Mali, pa je bila gradnja cerkvenega prosvetnega doma, kjer bi imele prostore verske in prosvetne organizacije, kjer bi bila primerna dvorana za razne prireditve in predavanja. Leta 1938 so dokončali velik prosvet-

ni dom v Dobrniču in ga pomenovali po misijonskem škofu Frideriku Baragu. Blagoslovitve doma se je udeležilo tudi veliko Ajdovčanov. Bili so navdušeni, da bi tudi v Ajdovcu naredili nekaj podobnega. Župnik se je posvetoval s predstavniki faranov in odločili so se za gradnjo ter se dogovorili, da bodo novi dom imenovali po škofu dr. Janezu Gnidovcu, svojem rojaku iz Velikega Lipovca. Gradnja je kmalu stekla in dobro napredovala, saj je sodelovala cela fara. Ker je tudi v Ajdovcu kot povsod po krajini primanjkovalo vode, so jo za zidavo nosili iz luže v nekaj sto metrov oddaljeni vrtači. Luža je namreč bila na takem kraju, da do nje ni bilo vozne poti. Pri tem nelahkem delu so se posebno izkazale dekleta in žene, ki so bile v tistem času še navajene nositi dokaj težke tovore na glavi. Duhovnik, domačin iz Sel, je za gradnjo doma prispeval precej velik znesek in si s tem pridobil pravico, da se kot upokojenec lahko v njem naseli. Denarno podporo za gradnjo je dala tudi občina in zato dobila pravico do ene sobe, kjer bi uredila svojo pisarno. Jeseni leta 1939 je bil Gnidovčev prosvetni dom dograjen in v nedeljo, 17. septembra, ga je blagoslovil ljubljanski škof Gregorij Rožman. Slovesnost blagoslovitve je bila združena s prosvetnim taborom in odkritjem spominske plošče škofu Gnidovcu, ki je umrl do brega pol leta pred tem.

Novi župan Štefan Vidrih Pri gradnji Gnidovčevega doma je z župnikom tesno sodeloval tudi novoizvoljeni ajdovski župan Štefan Vidrih. Kdo je bil Štefan Vidrih in kako je postal župan? Vemo, da je bil edini sin Jožeta Vidriha, menda največjega kmeta na Brezovi Rebri, in njegove

žene Marije, Tinčetove iz Ajdovca. Rojen je bil leta 1902. Poleg njega so bile v družini še štiri sestre, najmlajša je bila Frančiška, rekli so ji pa kar Fana. Štefan je bil postaven fant, po starših pa je podedoval tudi marljivost in bistrino duha. Oče je seveda želel, da bi ga sin vredno nasledil pri delu in gospodarjenju na kmetiji, zato ga je poslal v kmetijsko šolo na Grm pri Novem mestu. Fant, ki je imel veselje do kmečkega dela pa tudi do učenja, je z zanimanjem sledil pouku in si tako nabral veliko koristnega znanja za kasnejše umno kmetovanje na Brezovi Rebri in za prosvetno ter politično delo na področju ajdovške občine. Ker je kar dolgo ostal neporočen, je za taka prizadevanja imel precej časa in energije. Izbrali so ga za predsednika Zveze fantovskih odsekov v Ajdovcu. Zlasti ob dolgih zimskih večerih si je rad krajšal čas s knjigami, ki si jih je izposojal v ajdovski šoli, in se tako še naprej izobraževal.

Ko se je Štefan leta 1939 odločil, da si ustanovi lastno družinsko ognjišče, je bil že zrel mož. Za življenjsko sopotnico si je izbral deset let mlajšo uslužbenko Julijano s Trebelnega, ki jo je spoznal pri opravljanju županske službe in pri srečanjih prosvetnih društev. K poroki sta se odpeljala v Kranjsko Goro, kjer je tedaj kaplanoval Valentin Toman, ki je pred tem nekaj let služboval na Trebelnem. Vsekakor zanimivo, da sta si novoporočenca iz osrčja Dolenjske omislila poročno potovanje h gorenjskim vršcem.

Gozdarska kočica na Frati Dobri dve leti pred tem življenjskim korakom v Kranjski Gori je Štefan postal župan občine Ajdovec. Na občinskih volitvah konec leta 1936 je kandidiral na listi JRZ (pravzaprav Slovenske ljudske stranke) in bil izvoljen. Ljudje so ga pač poznali in mu zaupali. Pri gradnji Gnidovčevega doma je potem pomagal kot župan s podporo občine, predvsem pa z lastnim fizičnim delom. Župnik Mali je še leta 1981 v Buenos Airesu napisal daljše pismo, kjer se z zadovoljstvom spominja dobrega sodelovanja z županom Vidrihom. Menda sta ob dokon-

čanju gradnje doma skupaj šla prosit škofa Rožmana, da bi ga osebno prišel blagosloviti.

Štefanova žena Julijana se je takoj po prihodu na Brezovo Reber vključila tudi v delo pri ajdovski prosveti in v občinski pisarni. S tem je podprla njegovo javno delo. Oba sta bila prepričana, da s tem pomagata domači občini in širši narodni skupnosti k boljšemu jutri. Ko je prišla okupacija, sta verjela, da je bo čez nekaj let konec, do tedaj pa je treba štediti moči in skrbeti za preživetje. Nista še vedela, da se komaj kilometer od Brezove Rebri v gozdarski koči na Frati že zbirajo ljudje, ki na vse gledajo popolnoma drugače, ki bodo kmalu njuni sodniki.

Seveda so na razgibanost življenja v Ajdovcu v zadnjih letih pred drugo svetovno vojno vplivali še drugi dogodki, ki jih tu nismo omenili. Tak dogodek je gotovo bila tudi nova maša, ki jo je poleti leta 1938 pel Franc Gnidovec, Gnidovčev iz Gornjega Ajdovca. Vsaka nova maša je namreč v tistih razmerah bila zadeva cele soseske in celo širše skupnosti in ne samo družine, iz katere je izšel novomašnik. Ali je bilo na tem kaj slabega?

Ajdovski župan Štefan Vidrih z ženo leta 1939

Pravi obraz OF »Že poleti 1941 so se bolj ali manj očitno začeli kazati znaki, da se bo okupaciji, ki je zlasti na nemškem zasedbenem področju bila takoj od začetka zelo kruta, pridružila tudi revolucija,« je v svojem prispevku v *Zavezi* zapisal Janko Maček. »Le redki so v začetku te znake razumeli, še bolj redki pa so jih vzeli zares. Le kaj bo naredila neka protimperialistična fronta, ki se je po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo preimenovala v osvobodilno fronto, ko pa nima ljudi za seboj. Skoraj po celi Sloveniji je vendar imela večino Slovenska ljudska stranka, ki zaradi okupacije ne more več

javno delovati, ima pa svojo ilegalno organizacijo Slovensko legijo, ki bo že poskrbela za odpor proti okupatorju, ko bo prišel čas za to. Prehiter upor proti okupatorju bi bil samomor za Slovence. Premalo nas je, da bi kar tako brez haska žrtvovali svoja življenja in premoženje. Tako so mislili in govorili in do neke mere so imeli celo prav.«

Kako je bilo glede tega v Ajdovcu? Kaj je mislil župan Vidrih, ki je tudi pod Italijani obdržal župansko funkcijo, in njegovi občinski svetovalci, s katerimi je ostal tesno povezan? Lahko si predstavljamo, da je Ajdovec vsaj nekaj časa prek Novega mesta imel povezavo s Slovensko legijo in s Slovensko zavezo. Ali je kdo iz Ajdovca bil na sestanku pri Sv. Ani nad Biško vasjo, na katerem so se konec leta 1941 zbrali dolenjski zastopniki Slovenske legije?

Za ugotovitev, da ljudje na planoti niso marali Italijanov, ne potrebujemo posebnih dokazov. Zato so s simpatijo spremljali neznane oblike, ki so se začeli pojavljati konec poletja in v jeseni 1941. Največ so jih opazili okrog gozdarske kočice na Frati. Okrog novega leta 1942 so bili tam že stalno naseljeni. S hrano in drugimi potrebščinami so jih oskrbovali največ globodolski kmetje, ki so vozili les iz okoliških gozdov. V spominu Ajdovčanov se je ohranilo, da jim je tudi župan Vidrih s svojimi konji in vozom tu in tam odpeljal ostanek živeža, ki ga je občina vsak mesec dobila za preskrbo prebivalstva. Lahko si mislimo, kako se je pri tem počutil, saj je OF tedaj tudi na Dolenjskem že začela kazati svoj pravi obraz. Brez dvoma je dobro vedel, kaj se skriva za OF; morda je pri tem še upal, da se bodo na vrhu kljub vsemu dogovorili za skupen odpor proti okupatorju. Bil je večkrat postavljen pred dejstvo, da se je moral sam odločiti.

Gorenji Globodol Ko je 17. marca 1942 odšlo iz Mirne Peči več mladih ljudi v zbirno bazo na Frato, so Italijani postali zaskrbljeni in nekaj dni kasneje naredili prvi večji pohod v okolico Mirne Peči. Pri Globodolu so ujeli tri neizkušene partizane in jih takoj ustrelili. Do Frate pa tedaj in tudi naslednjih nekaj mesecev niso prišli. 11. junija okrog šestih zjutraj so nad globodolsko dolino nenadoma prihrumela tri italijanska letala in začela bombardirati Gorenji Globodol. Dvaintrideset letalskih bomb je padlo večinoma po polju, nekaj v bližino vasi, ena pa na dvorišče Pustove domačije. Pri tem sta bila ubita triintridesetletni Anton Pust in njegova žena Marija, njuna desetletna hčerka pa je bila hudo ranjena. Ljudje v dolini in okolici so bili močno prestrašeni. Spraševali so se, kako je do tega prišlo. Če so Italijani hoteli preganjati partizane, ki so zvečer pred bombardiranjem res vodili sestanek v Gorenjem Globodolu, zakaj so se spravili nad nemočne ljudi, ki so se pravzaprav uprli partizanom, ko so odklonili vstop v partizansko četo. **D**

Nadaljevanje prihodnjik